

Բ Ե Ջ Մ Ե Վ Է Պ

Օ Ր Ը Գ Ի Ր

ԲՆԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԲՆԱԵՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԻՏԵԼԱԵՆՑ

Գ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 22.

1845

ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 15.

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Շնչառութեան վրայ մէջ քանի գիտելիք¹ :

Ինչպէս որ ասկէ առջի յօդուածին մէջ ըսինք, ամէն անգամ որ շնչառութեամբ դրսի օդը մեր թոքին մէջ կ'երթայ, թոքին ջղերը անոր առաջագոծքը կ'ընդարձակին, ու շունչը թողած ատենն ալ դարձեալ կը քաշուին՝ առջի չափին մէջ կուգան. աս կերպով ամէն մէկ օդ առնելուն տալուն թոքը կը լայննայ ու կը նեղնայ :

Իմէն կենդանեաց շնչառութեան արագութիւնը հաւասար չէ. մարդս մէկ վայրկեանի մէջ քսան անգամի չափ շունչ կ'առնէ : Արոնց որ թոքը առողջ է, անոնց շունչն ալ աւելի ընդարձակ կ'ըլլայ և շնչառութիւննին ծանր. ըսել է թէ ասոնց թոքին ջղերը կրնան լաւ մը ձկտիլ ու շատ օդ առնել. իսկ հիւանդ թոք ունեցողին ասոր ներհակը կը հանդիպի. և որովհետեւ չկրնար թոքը աղէկ մը ընդարձակիլ, հարկ է որ առած օդն ալ քիչ ըլլայ, և շնչառութիւնը կարճ ու արագ : Ինչո՞ղ մարդ մը ամէն մէկ շնչառութեան ատենը 655 խորանարդ հարիւրամետր օդ կ'ընդունի իր թոքին մէջ, որով քսանըջորս ժամուան մէջ առած օդը կ'ըլլայ տասը կամ ինը

հազար լիտր : Շնչառութեան առաջ կուգան քանի մը դիպուածներ, ինչպէս են հաղ, փոնգացումն, հառաչանք, յօրանջ, ծիծաղ, հեկեկանք և հեծկտանք, որոնց վրայ համառօտիւ խօսինք հոս :

Հազը ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ թոքին մէջի օդուն յանկարծակի դուրս վանիլը, որով մարդուս հագագը ձայն մը կը հանէ : Ի՞նչ օդին յանկարծական վանուելովը թոքին մէջ գոյացած խուին ալ մէկտեղ կը մաքրուի՝ ու շունչին հետ դուրս կ'ելլէ :

Փոնգացում կ'ըսենք՝ երբոր թոքին մէջի եղած օդը ամբողջ յանկարծ քթէն դուրս կ'ելլէ՝ վերին ռնգացանախորժ գգացմունքէն :

Հառաչանքը լայն և ընդարձակ շնչառութիւն է որ ատեն ատեն կ'ըլլայ և շատ անգամ աւելի բարոյական պատճառներէ՝ քան թէ բնական պատճառներէ առաջ կուգայ : Ի՞նչ միջոցին որ թոքին արիւնը կամաց կամաց ժողվուած է, կը հարկադրի մարդ որ մեծ շունչ մը առնելով իրեն թոքը օդով կշտանայ :

¹ Տես երես 321 :

Յօրանջն ալ ընդարձակ ու ծանր շնչառութիւն է, որ մարդ բերանը բանալով ու ջիղերը ձկտելով շունչ կ'առնէ, ու առածը կամաց կամաց կը թողու. ասոր ալ պատճառը թոքին սովորականէն աւելի տաքնալն է:

Իծաղն է երկայն շնչառութենէ մը ետքը շունչը ընդհատ ընդհատ թողուլնիս, որ երեսին ուրախական շարժմանը համեմատ՝ հագագէն ելած շունչն ալ ձայնով մը կ'ելլէ: Իսկ ժպիտը դէմքին ու բերանին ուրախական ձևի դառնալն է:

Հեկեկալու ատեն եղած գործողութիւնը ծիծաղին պէս է. աս տարբերութեամբ որ մարդուս երեսին վրայ եղած նշանները տխրական են, շատ անգամ ալ լալով հանդերձ կ'ըլլայ:

Հեծկլտանքը յանկարծ յանկարծ շնչառութիւն է՝ հանդերձ ցնցմամբ, որ առաջ կուգայ շնչափողին բերնին ձկտելէն:

Եւ մէկ քանի դիպուածոց պատճառները ասոնք են. բայց պիտի ըլլան նաև ներքին ու գաղտնի պատճառներ, որոնք լաւ մեկնելու համար դեռ բնագէտներուն գիտութիւնը չհասնիր:

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Յոպոպ:

ՅՈՊՈՊԸ բնապատումներուն բաժանմանը նայելով՝ ԴՆՃՂՈՒԿԻ տեսակ թռչուններուն կարգէն է, ու ինքն ալ զանազան տեսակ կը բաժնուի. մենք հոս հասարակ յոպոպին վրայ պիտի խօսինք, վասն զի դրած պատկերնիս ալ անորն է:

Յոպոպը տաք ու աշխոյժ թռչուն մըն է՝ գլուխը սանտրաձև փետուրներով, վրայի գոյնը խատուտիկ՝ որ աւելի

լի կարմրի կը զարնէ, սևի ու ճերմակի հետ խառն. ձայնը անախորժ է, միսն ուտելու չիգար: Զմեռը տաք երկիրներ կ'երթայ, ամառը կուգայ բոլոր Եւրոպայ կը ցրուի, ու աւելի բարեխառն տեղուանք կը բնակի: Ենգղիայի մէջ քիչ կը գտնուի, ու խիստ քիչ անգամ կ'երևնայ: Օ ուղիցերնէրուն գեղացիները մտքերնին դրած են թէ աս թռչունին երևնալը նշան է որ կռիւ ու պատերազմ պիտի ըլլայ. հին ատենը Ենգղիոյ գեղացիներն ալ այս պիտի նախապաշարմամբ կ'ըսէին թէ աս թռչունը սոսկալի դժբախտութիւններ կը գուշակէ:

Սոսապտանի անապատները խիստ շատ կը գտնուի աս թռչունը. նոյն պէս շատ կայ կ'ըսեն՝ Եղոս գետին եզերքը: Սովորաբար խոր ու թաց անտառներու մէջ կը բնակի, ու ժրժմունք կ'ուտէ: Շատ անգամ հանդարտ հանդարտ գետնին երեսը կը քալէ, երբեմն ալ ցած ծառերու վրայ կը թռչնուի. իսկ բոյնը կը դնէ ծառի կոճերու ու պատերու մէջ՝ չոր տերևներով ու մամուռով շինած: Ինչո՞ւնին մէջը շատ աղտոտ է, վասն զի դրսէն ալ աղտոտ բաներ կը բերէ հոն. անոր համար իր վրան ալ գարշահոտ է: Թուխսնստելու համար չորս կամ հինգ հաւկիթ կ'ածէ, հաւկիթին գոյնն ալ բաց մոխրագոյն է. գրեթէ միշտ մինակ կը պտըտի. ծառի վրայ կեցած ատենը սուր ձայնով մը կ'երգէ քիչ քիչ, քիչ քիչ. աւելի շատ երգողը արուն է: Եգիպտոսի կողմերը ամառ ձմեռ կը մնայ, ու բնութեամբ աւելի ընտանի ըլլալով՝ քաղաքին մէջ կը պտըտի. պզտիկուց բռնուածը կըրնայ նաև քանի մը խօսքեր սորվիլ: Եփրիկէ տարբեր տեսակ մը կը գըտնուի՝ աւելի պզտիկ, կտուցը կարճ ու բոլորը աւելի ցած՝ առանց ճերմակ բիծերու. վրայի գոյները աւելի կենդանի, թւին ու պոչին փետուրները իրարմէ տարբեր շարուածքով:

Ետենով բժիշկներն ու բնագէտներն ալ ռամկական կարծեաց հաւա-